প্ৰব্ৰজন (Migration): কাৰণ, প্ৰকাৰ আৰু প্ৰভাৱিত কৰা কাৰকসমূহ

১. প্ৰব্ৰজনৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞা (Meaning and Definition of Migration)

প্ৰব্ৰজন (Migration) হৈছে মানুহে নিজৰ বাসস্থান ত্যাগ কৰি অন্য কোনো স্থানলৈ সাময়িক বা স্থায়ীভাৱে বসবাস, কৰ্মসংস্থান, শিক্ষা বা অন্যান্য কাৰণত স্থানান্তৰিত হোৱা প্ৰক্ৰিয়া।

সংজ্ঞা: জনসংখ্যাৰ কোনো ব্যক্তি বা গোটে নিজৰ সাধাৰণ বাসস্থান এৰি অন্য স্থানত বসবাস কৰিবলৈ যোৱা প্ৰক্ৰিয়াক প্ৰব্ৰজন বোলে।

প্ৰব্ৰজন জনসংখ্যাৰ বিতৰণ আৰু ঘনত্ব পৰিৱৰ্তনৰ অন্যতম গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰক।

উদাহৰণ: গাঁওৰ পৰা চহৰলৈ চাকৰিৰ সন্ধানত যোৱা, অথবা ভাৰতৰ পৰা আমেৰিকালৈ উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে যোৱা।

২. প্ৰব্ৰজনৰ প্ৰধান প্ৰকাৰ (Types of Migration)

প্ৰব্ৰজনক বিভিন্ন ভিত্তিত ভাগ কৰা হয়।

(ক) ভৌগোলিক সীমাৰ ভিত্তিত

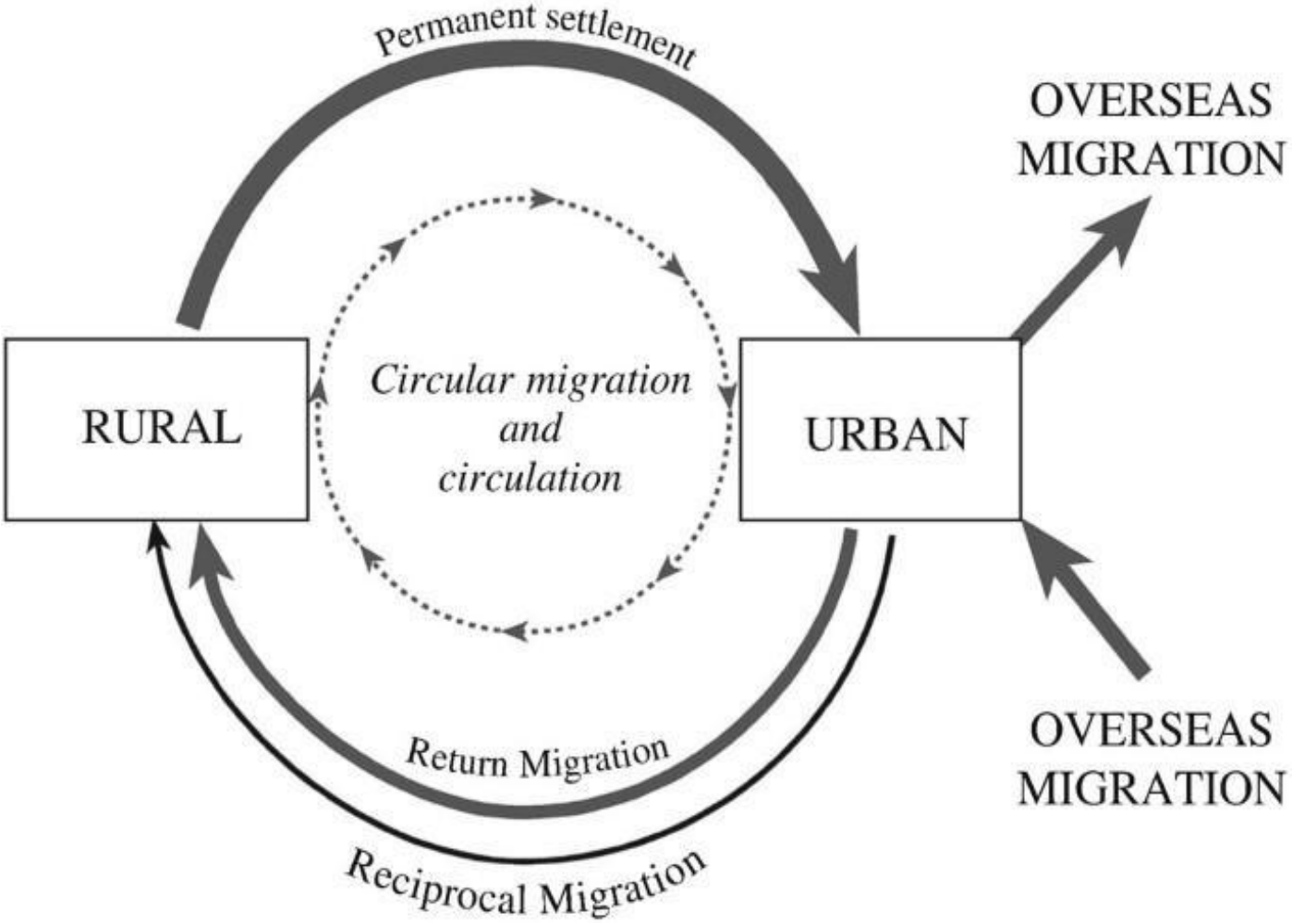
১. আভ্যন্তৰীণ প্ৰব্ৰজন (Internal Migration):
এখন দেশৰ ভিতৰত এঠাইৰ পৰা অন্য ঠাইলৈ মানুহৰ স্থানান্তৰক আভ্যন্তৰীণ প্ৰব্ৰজন বোলে।

উদাহৰণ: অসমৰ পৰা দিল্লীলৈ বা গুৱাহাটীৰ পৰা নলবাৰীলৈ স্থানান্তৰ।

আভ্যন্তৰীণ প্ৰব্ৰজনৰ প্ৰধান চাৰিটা ধাৰা—

- গ্ৰামৰ পৰা গ্ৰামলৈ (Rural to Rural): এখন গাঁৱৰ পৰা অন্য এখন গাঁৱলৈ।
- গ্ৰামৰ পৰা নগৰলৈ (Rural to Urban): গাঁৱৰ পৰা চহৰলৈ।
- নগৰৰ পৰা নগৰলৈ (Urban to Urban): এখন চহৰৰ পৰা অন্য এখন চহৰলৈ।
- নগৰৰ পৰা গ্ৰামলৈ (Urban to Rural): চহৰৰ পৰা গাঁৱলৈ।

Permanent settlement
OVERSEAS MIGRATION
RURAL
Circular migration and circulation
URBAN
OVERSEAS MIGRATION
Return Migration
Reciprocal Migration

২. আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰব্ৰজন (International Migration):

এখন দেশৰ পৰা অন্য এখন দেশলৈ মানুহৰ স্থানান্তৰক আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰব্ৰজন বোলে।

উদাহৰণ:

- ভাৰতৰ পৰা আমেৰিকালৈ।
- বাংলাদেশৰ পৰা ভাৰতলৈ।
- ভাৰতৰ পৰা সংযুক্ত আৰব আমিৰাত (UAE)লৈ।

আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰব্ৰজনৰ দুটা প্ৰধান ৰূপ—

- ইমিগ্ৰেচন (Immigration): অন্য দেশৰ পৰা এখন দেশলৈ প্ৰবেশ কৰি বসবাস কৰা।
- এমিগ্ৰেচন (Emigration): নিজৰ দেশ এৰি অন্য দেশলৈ বসবাস কৰিবলৈ যোৱা।

(খ) সময়ৰ ভিত্তিত

১. স্থায়ী প্ৰব্ৰজন (Permanent Migration): স্থায়ীভাৱে নতুন স্থানত বসবাস কৰিবলৈ যোৱা।

২. সাময়িক প্ৰব্ৰজন (Temporary Migration): নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বাবে অন্য স্থানত বসবাস কৰা।

৩. ঋতুভিত্তিক প্ৰব্ৰজন (Seasonal Migration): ঋতু বা বিশেষ সময়ৰ সৈতে জড়িত প্ৰব্ৰজন। উদাহৰণ: কৃষি বা নিৰ্মাণ কাৰ্যৰ বাবে সাময়িকভাৱে স্থানান্তৰ।

৪. দৈনিক প্ৰব্ৰজন বা কমিউটিং (Daily Commuting): কৰ্মসংস্থান বা শিক্ষাৰ বাবে প্ৰতিদিনে এটা স্থানৰ পৰা অন্য স্থানলৈ যাতায়াত কৰা। ই সাধাৰণতে দৈনন্দিন যাতায়াত, স্থায়ী বাসস্থান পৰিৱৰ্তন নহয়।

(গ) প্ৰকৃতিৰ ভিত্তিত

১. স্বেচ্ছামূলক প্ৰব্ৰজন (Voluntary Migration): মানুহে নিজৰ ইচ্ছা অনুসৰি উন্নত জীৱন, শিক্ষা বা চাকৰিৰ বাবে স্থানান্তৰিত হয়।

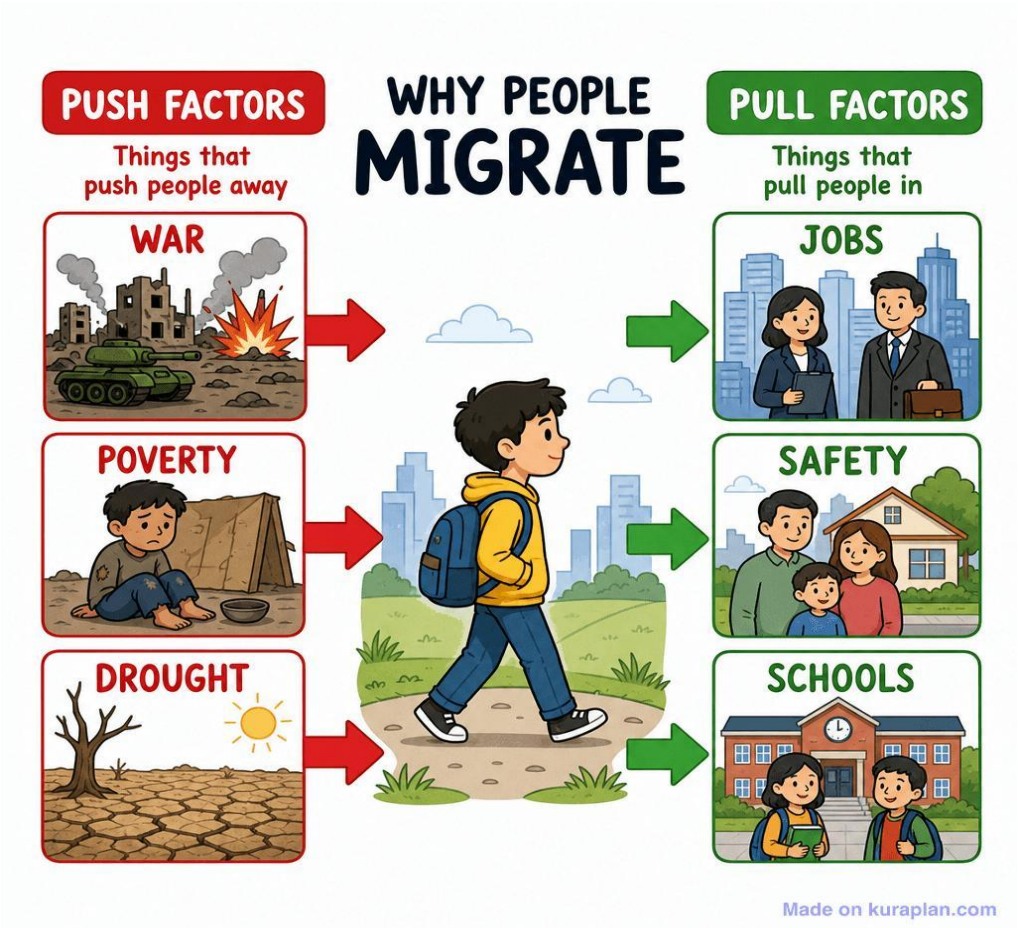
২. বলপূৰ্বক প্ৰব্ৰজন (Forced Migration): যুদ্ধ, প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ, নিৰ্যাতন বা সংঘাতৰ বাবে মানুহে বাধ্যতামূলকভাৱে স্থান ত্যাগ কৰে।

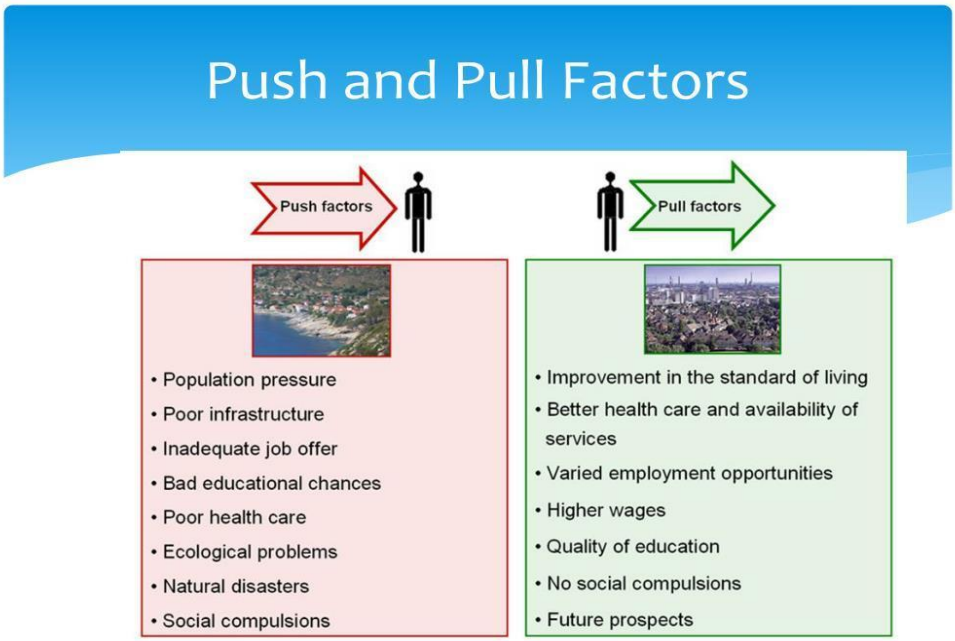
উদাহৰণ: যুদ্ধৰ ফলত ছিৰিয়াৰ পৰা অন্য দেশলৈ মানুহৰ স্থানান্তৰ।

৩. প্ৰব্ৰজনৰ কাৰণসমূহ (Causes of Migration)

প্ৰব্ৰজনৰ কাৰণসমূহক সাধাৰণতে দুটা ভাগত বিভক্ত কৰা হয়—

- বিকৰ্ষক কাৰক(Push Factors)
- আকৰ্ষক কাৰক(Pull Factors)

(ক) বিকর্ষক কাৰক (Push Factors)

যিবোৰ কাৰকে মানুহক নিজৰ বাসস্থান ত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য কৰে, সেইবোৰক বিকর্ষক কাৰকবোলে।

প্ৰধান পুশ্ব কাৰকসমূহ—

১. দৰিদ্ৰতা (Poverty):

দৰিদ্ৰতা আৰু নিম্ন জীৱন-যাপনৰ মানে মানুহক অন্য স্থানলৈ যাবলৈ বাধ্য কৰে।

২. নিবনুৱা সমস্যা (Unemployment):

কৰ্মসংস্থাপনৰ অভাৱত মানুহে চাকৰিৰ সন্ধানত অন্য স্থানলৈ যায়।

৩. প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ (Natural Disasters):

বানপানী, খৰাং, ভূমিকম্প, ঘূৰ্ণীবতাহ আৰু ভূমিস্খলনে মানুহক স্থানান্তৰিত হ'বলৈ বাধ্য কৰে।

৪. যুদ্ধ আৰু ৰাজনৈতিক অস্থিৰতা (War and Political Instability):

যুদ্ধ, সংঘাত, ৰাজনৈতিক নিৰ্যাতন আৰু নিৰাপত্তাহীনতাৰ বাবে মানুহে নিজৰ বাসস্থান ত্যাগ কৰে।

৫. কৃষিৰ সমস্যা (Agricultural Problems):

ভূমিৰ অভাৱ, অনুৰ্বৰ মাটি, কৃষি উৎপাদন হ্ৰাস আৰু কৃষকৰ ঋণগ্ৰস্ততাই প্ৰব্ৰজন বৃদ্ধি কৰে।

৬. জনসংখ্যাৰ চাপ (Population Pressure):

ভূমি, খাদ্য, পানী আৰু অন্যান্য সম্পদৰ ওপৰত অধিক চাপ সৃষ্টি হ'লে মানুহে অন্য স্থানলৈ স্থানান্তৰিত হয়।

৭. সামাজিক সমস্যা (Social Problems):

জাতিগত সংঘাত, ধৰ্মীয় নিৰ্যাতন, সামাজিক বৈষম্য আৰু অসুৰক্ষিত পৰিৱেশে প্ৰব্ৰজন বৃদ্ধি কৰে।

(খ) আকৰ্ষক কাৰক (Pull Factors)

যিবোৰ কাৰকে মানুহক অন্য স্থানলৈ আকৰ্ষিত কৰে, সেইবোৰক আকৰ্ষক কাৰকবোলে।

প্ৰধান পুল কাৰকসমূহ—

১. উন্নত কৰ্মসংস্থান (Employment Opportunities):

চাকৰি, ব্যৱসায় আৰু অধিক উপাৰ্জনৰ সুবিধাই মানুহক আকৰ্ষিত কৰে।

২. উচ্চ মজুৰি (Higher Wages):

উন্নত দৰমহা আৰু অধিক আয়ৰ সুযোগে প্ৰব্ৰজন বৃদ্ধি কৰে।

৩. উন্নত শিক্ষা (Better Education):

বিশ্ববিদ্যালয়, মহাবিদ্যালয় আৰু উন্নত শিক্ষানুষ্ঠানৰ সুবিধাই শিক্ষার্থীক আকৰ্ষিত কৰে।

৪. উন্নত চিকিৎসা (Better Healthcare):

উন্নত চিকিৎসালয় আৰু স্বাস্থ্যসেৱাৰ সুবিধাই মানুহক নতুন স্থানলৈ যাবলৈ উৎসাহিত কৰে।

৫. উন্নত জীৱন-যাপনৰ মান (Better Standard of Living):

বাসস্থান, পৰিবহণ, বিদ্যুৎ, পানী আৰু অন্যান্য সুবিধাই মানুহক আকৰ্ষিত কৰে।

৬. ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক নিৰাপত্তা (Political and Social Security):

শান্তিপূৰ্ণ পৰিৱেশ, ব্যক্তিগত স্বাধীনতা আৰু নিৰাপত্তাই মানুহক নতুন স্থানত বসবাস কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰে।

৭. নগৰীকৰণ আৰু উদ্যোগীকৰণ (Urbanisation and Industrialisation):

নগৰ আৰু উদ্যোগিক অঞ্চলত অধিক চাকৰি, শিক্ষা, ব্যৱসায় আৰু অন্যান্য সুবিধা উপলব্ধ হয়।

৪. প্ৰব্ৰজন প্ৰভাৱিত কৰা অন্যান্য কাৰকসমূহ (Factors Affecting Migration)

পুশ্ব আৰু পুল কাৰকৰ উপৰিও প্ৰব্ৰজনৰ ওপৰত বিভিন্ন কাৰকে প্ৰভাৱ পেলায়।

কাৰক	**প্ৰব্ৰজনৰ ওপৰত প্ৰভাৱ**
দূৰত্ব (Distance)	দূৰত্ব বৃদ্ধি পালে প্ৰব্ৰজনৰ সম্ভাৱনা সাধাৰণতে হ্ৰাস পায়।
পৰিবহণ (Transport)	উন্নত পৰিবহণে প্ৰব্ৰজন সহজ কৰে।
বয়স (Age)	যুৱ আৰু কৰ্মক্ষম বয়সৰ মানুহ অধিক প্ৰব্ৰজন কৰে।
লিংগ (Gender)	প্ৰব্ৰজনৰ কাৰণ আৰু ধাৰা পুৰুষ-মহিলাৰ ক্ষেত্ৰত পৃথক হ'ব পাৰে।
শিক্ষা (Education)	উচ্চ শিক্ষিত ব্যক্তিয়ে শিক্ষা আৰু চাকৰিৰ বাবে দূৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰিব পাৰে।

পৰিয়াল (Family)	পৰিয়ালৰ সদস্যৰ সৈতে মিলিত হ'বলৈ মানুহে প্ৰব্ৰজন কৰে।
চৰকাৰী নীতি (Government Policies)	ভিছা, সীমান্ত নীতি আৰু প্ৰব্ৰজন আইনসমূহে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰব্ৰজন নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।
ঐতিহাসিক আৰু সাংস্কৃতিক সম্পৰ্ক	ভাষা, আত্মীয়তা আৰু সাংস্কৃতিক সম্পৰ্কই প্ৰব্ৰজন সহজ কৰে।

৫. বিশ্বৰ প্ৰব্ৰজনৰ প্ৰধান ধাৰাসমূহ (Major Migration Trends in the World)

- গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ পৰা নগৰ অঞ্চললৈ প্ৰব্ৰজন।
- উন্নয়নশীল দেশৰ পৰা উন্নত দেশলৈ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰব্ৰজন।
- কৰ্মসংস্থানৰ বাবে পশ্চিম এছিয়াৰ দেশসমূহলৈ প্ৰব্ৰজন।
- যুদ্ধ আৰু সংঘাতৰ ফলত শৰণাৰ্থীৰ প্ৰব্ৰজন।
- শিক্ষা আৰু উচ্চ দক্ষতাৰ বাবে ইউৰোপ, আমেৰিকা, কানাডা আৰু অষ্ট্ৰেলিয়ালৈ প্ৰব্ৰজন।
- জলবায়ু পৰিৱৰ্তন আৰু প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগৰ ফলত স্থানান্তৰ।

উদাহৰণ:

- ভাৰত, বাংলাদেশ আৰু পাকিস্তানৰ পৰা পশ্চিম এছিয়ালৈ কৰ্মসংস্থানৰ বাবে প্ৰব্ৰজন।
- মেক্সিকোৰ পৰা আমেৰিকালৈ প্ৰব্ৰজন।
- আফ্ৰিকা আৰু মধ্যপ্ৰাচ্যৰ সংঘাতপূৰ্ণ অঞ্চলৰ পৰা ইউৰোপলৈ প্ৰব্ৰজন।

৬. প্ৰব্ৰজনৰ প্ৰভাৱ (Consequences of Migration)

প্ৰব্ৰজনে উৎস অঞ্চল (Source Region) আৰু গন্তব্য অঞ্চল (Destination Region) দুয়োটাতে প্ৰভাৱ পেলায়।

(ক) অৰ্থনৈতিক প্ৰভাৱ

ইতিবাচক প্ৰভাৱ:

- প্ৰব্ৰজিত লোকসকলে নিজৰ পৰিয়াললৈ ধন প্ৰেৰণ কৰে (Remittances)।
- কৰ্মসংস্থান আৰু উপাৰ্জনৰ সুযোগ বৃদ্ধি পায়।
- নতুন দক্ষতা আৰু প্ৰযুক্তিৰ প্ৰসাৰ ঘটে।

নেতিবাচক প্ৰভাৱ:

- দক্ষ আৰু শিক্ষিত লোকৰ অভাৱ (Brain Drain)।
- উৎস অঞ্চলত কৰ্মক্ষম জনসংখ্যা হ্ৰাস।
- গন্তব্য অঞ্চলত চাকৰিৰ প্ৰতিযোগিতা বৃদ্ধি।

(খ) সামাজিক প্ৰভাৱ

- বিভিন্ন সংস্কৃতি, ভাষা আৰু পৰম্পৰাৰ সংমিশ্ৰণ ঘটে।
- শিক্ষা আৰু নতুন চিন্তাধাৰাৰ প্ৰসাৰ হয়।
- পৰিয়ালৰ বিচ্ছেদ আৰু সামাজিক সমস্যাৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে।
- কেতিয়াবা সাংস্কৃতিক সংঘাত আৰু বৈষম্য বৃদ্ধি পায়।

(গ) জনসংখ্যাগত প্ৰভাৱ

- উৎস অঞ্চলৰ জনসংখ্যা হ্ৰাস পায়।
- গন্তব্য অঞ্চলৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধি পায়।
- বয়স আৰু লিংগ অনুপাতৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে।
- নগৰ অঞ্চলত জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব বৃদ্ধি পায়।

(ঘ) পৰিৱেশগত প্ৰভাৱ

- নগৰ অঞ্চলত জনসংখ্যাৰ চাপ বৃদ্ধি পায়।
- যান-জঁট, বায়ু প্ৰদূষণ আৰু পানীৰ সংকট বৃদ্ধি পায়।
- বস্তি আৰু অপৰিকল্পিত বসতিৰ সৃষ্টি হয়।
- প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ ওপৰত অধিক চাপ পৰে।

৭. উপসংহাৰ (Conclusion)

প্ৰব্ৰজন হৈছে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ জনসংখ্যাগত আৰু ভৌগোলিক প্ৰক্ৰিয়া। ই জনসংখ্যাৰ বিতৰণ, ঘনত্ব, অৰ্থনীতি আৰু সমাজৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলায়। উন্নত কৰ্মসংস্থান, শিক্ষা আৰু জীৱন-যাপনৰ সুবিধাই প্ৰব্ৰজন বৃদ্ধি কৰে, আনহাতে দৰিদ্ৰতা, নিবনুৱা সমস্যা, যুদ্ধ আৰু প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগে মানুহক নিজৰ বাসস্থান ত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য কৰে। সঠিক পৰিকল্পনা আৰু উন্নয়নৰ জৰিয়তে প্ৰব্ৰজনৰ ইতিবাচক প্ৰভাৱ বৃদ্ধি কৰিব পাৰি।

পৰীক্ষাৰ বাবে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্ন

1. প্ৰব্ৰজনৰ সংজ্ঞা দিয়া আৰু ইয়াৰ প্ৰকাৰসমূহ আলোচনা কৰা।
2. প্ৰব্ৰজনৰ আকৰ্ষক আৰু বিকৰ্ষক কাৰকসমূহ ব্যাখ্যা কৰা।
3. আভ্যন্তৰীণ আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰব্ৰজনৰ পাৰ্থক্য লিখা।
4. প্ৰব্ৰজনৰ অৰ্থনৈতিক, সামাজিক আৰু জনসংখ্যাগত প্ৰভাৱ আলোচনা কৰা।
5. প্ৰব্ৰজন প্ৰভাৱিত কৰা ভৌতিক আৰু মানৱীয় কাৰকসমূহ আলোচনা কৰা।
6. স্বেচ্ছামূলক আৰু বলপূৰ্বক প্ৰব্ৰজনৰ পাৰ্থক্য লিখা।